

A Kínai Népköztársaság Gazdasági Fejlődésének Etikai Dimenziói – Kornai János szerepének vizsgálata

Bevezetés

Az egyre inkább összekapcsolódó globális gazdaságban az üzleti élet szereplői és vezetői számos etikai kihívással szembesülnek, miközben a sokszínű kulturális, politikai és gazdasági tájjal navigálnak. Talán egyetlen ország sem testesíti meg jobban ezeket az összetettségeket, mint Kína, amelynek az elszegényedett kommunista államból gazdasági szuperhatalommá való gyors felemelkedése átrajzolta a globális rendet. Ez az esszé a kínai fejlődés etikai dimenzióit tárja fel Kornai János közgazdász provokatív írásain keresztül, további perspektívákat felhasználva az amerikai-kínai rivalizálás fokozódásának korszakában a nyugati értelmiségiek, üzleti vezetők és politikai döntéshozók felelősségének kritikus vizsgálatára.

Kornai „Frankenstein” metaforája: Az etikai mérleg

Kornai János a Financial Timesban megjelent „Economists share blame for China's 'monstrous' turn” (2019a) című cikkében és az azt követő „Frankenstein erkölcsi felelőssége” (2019b) című esszéjében figyelemre méltó önkritikát fogalmaz meg. Azt sugallja, hogy amikor az 1980-as években a jóhiszemű nyugati közgazdászok, mint ő maga, a piaci reformok és a globális integráció elfogadására buzdították Kína vezetőit, akaratlanul is hozzájárultak egy olyan „szörny” létrehozásához, amelyet többé nem tudtak irányítani - egy tekintélyelvű kapitalista óriáshoz, amely ma már a liberális demokratikus rendet fenyegeti.

Kornai Frankenstein-metaforájának használata mélyreható kérdéseket vet fel azok etikai kötelezettségeiről, akik a gazdaságpolitikát nemzetközi kontextusban alakítják. Egyrészt valóban nehéz lett volna előre látni, hogy a piaci reformokat a Kínai Kommunista Párt (KKP) végső soron hogyan fogja a hatalmának megszilárdítására felhasználni. Másrészt, figyelembe véve Kína kiindulópontját mint elszegényedett, elnyomó rezsimet, a fokozatos gazdasági

liberalizáció ösztönzése talán a leginkább etikus elérhető út volt, még akkor is, ha a politikai szabadság nem következett be azonnal. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a kínai piacnyitás eredményeként több százmillió ember szabadult ki a szegénységből.

Mégis, mai szemmel nézve Kornai erkölcsi vívódása érthető. A kínai piaci dinamizmus és a leninista kontroll ötvözése egy félelmetes gazdasági és geopolitikai kihívót hozott létre, amely egyre magabiztosabban feszíti izmait a globális szintén. A részleges reformok egy aszimmetrikus rendszert eredményeztek, amelyben a gazdasági szabadságok a megfelelő politikai jogok nélkül léteznek - egy olyan modell, amely potenciálisan csábító lehet más fejlődő országok számára is. Ahogy Kornai (2019a) sajnálattal megjegyzi, "a félelmetes szörnyeteg itt van".

A veszélyek megvitatása: Kínai és nyugati perspektívák

Nem minden megfigyelő ért azonban teljesen egyet Kornai borús értékelésével. Damien Ma (2020) "The 'Frankenstein' That Wasn't: A Realistic Appraisal of Today's China" című esszéje amellet érvel, hogy leegyszerűsítő Kína fejlődését kizárólag a nyugati befolyásnak tulajdonítani. Hangsúlyozza, hogy Kína vezetői tudatosan kísérleteztek a reformokkal, miközben megtartották az irányítást, kihasználva az ország hatalmas méretét a gyors felzárkózási növekedés elérése érdekében. Ma szerint bizonyos illiberális jellemzők, mint például a centralizált hatalom és az állam erős gazdasági szerepe, mélyen gyökereznek Kína politikai kultúrájában és fejlődési modelljében. Ha ezt az utat szabadon választották, és összhangban van a legtöbb kínai akaratával, akkor a külső tanácsadók felelőssége az eredményekért erősen kérdéses.

A közvélemény-kutatások valóban azt mutatják, hogy a kínai állampolgárok többsége elégedett az ország fejlődési irányával (Cunningham & Saich, 2020). Sokan büszkéek Kína gazdasági sikereire és növekvő nemzetközi befolyására. A KKP-t nem egy szörnyű rezsimnek, hanem az ország felemelkedésének motorjának tekintik a megaláztatások évszázada után. Ez a teljesítmény-alapú legitimitás eltér a nyugati típusú demokratikus elszámoltathatóságtól, de attól még valós társadalmi támogatást tükröz.

Ma továbbá amellet érvel, hogy Kína felemelkedése, bár disruptív, nem feltétlenül vezet elkerülhetetlen konfliktushoz a Nyugattal. A feszültségeket inkább a kínai motivációk eltérő értelmezési kereteinek tulajdonítja. Míg a nyugati kommentátorok hegemon törekvéseket látnak, addig a kínai vezetők állítása szerint ők csupán nagyobb beleszólást kérnek a nemzetközi

rendbe, amely régóta marginalizálta őket. Ha ezek az eltérő percepciók antagonisztikus politikává szilárdulnak, az önbeteljesítő jóslattá válhat.

Kontrasztok a magyar és a marxista perspektívák között

Kornai Kína útjával kapcsolatos fenntartásai részben a kommunista Magyarországon szerzett saját élményeiből fakadnak. Ahogy elismeri, az 1956-os forradalom leverése után „tudnia kellett volna, hogy egy kommunista diktatúra bármire képes” (Kornai, 2019b). Sok kelet-európai, aki átélte a kommunizmus traumáját, világos párhuzamokat lát Kína jelenlegi pályájával (Marton, 2020). Figyelmeztetnek, hogy a politikai elnyomás hosszú távon meg fogja fojtani azt a gazdasági dinamizmust és innovációt, amely Kína felemelkedését hajtotta.

Ezzel szemben egyes marxista gondolkodók kedvezőbben ítélik meg a kínai rendszert. Amartya Sen (2021) szerint például a marxista hagyomány mindig is hangsúlyozta a termelőerők fejlődésének fontosságát a politikai emancipációhoz. Ebből a szemszögből nézve Kína anyagi előrehaladása még vezethet egy nyitottabb társadalomhoz, még ha a folyamat lassú és államilag irányított is. Sen úgy véli, Kornai kritikája figyelmen kívül hagyja a „növekedésen keresztüli változás”(Xi, 2019) lehetőségét.

Ugyanakkor Sen rámutat a szakadékra Marx az emberi szabadság melletti elkötelezettsége és a KKP egyre kiterjedtebb társadalmi kontrollja között. Távol attól, hogy az emberek kreatív potenciálját „felszabadítsa”, Kína digitális tekintélyelvűséggel fenyeget. Vita tárgya, hogy a kínai rendszer egyáltalán tekinthető-e még marxistának, vagy valami egészen új, legyen az „szocializmus kínai jellemzőkkel” vagy „állami kapitalizmus” (Milanovic, 2019). Az azonban világos, hogy a marxi emancipatorikus vízió nyomai egyre halványabbak a mai Kínában.

Navigálás egy töredezett gazdasági rendszerben: Kockázatok és felelősségek

Ahogy Losoncz Miklós (2023) rámutat, Kína ma egy fragmentálódó nemzetközi gazdasági rend középpontjában áll. A kereskedelmi, technológiai és geopolitikai konfliktusok elmélyülése kényes etikai dilemmákat vet fel a Kínával kapcsolatban álló üzleti és kormányzati szereplők számára.

Egyrészt Kína pusztá gazdasági súlya miatt a teljes „szétkapcsolódás” sem megvalósítható, sem kívánatos nem lenne, túl sok megélhetés függ ma már a kínai növekedéstől. Másrészt viszont Peking gazdasági és politikai befolyásának összefonódása új kihívások elé állítja a külföldi vállalatokat. A szellemi tulajdonjogok megsértésétől a kényszerű technológiatranszferen át a zavaros vállalatirányításig egyre magasabb árat kell fizetni a kínai piachoz való hozzáférésért. A tömeges megfigyelésről, kényszermunkáról szóló jelentések tovább rontották Kína nemzetközi megítélését (Weinland, 2022).

A multicégek így etikai kötélházi kényszerülnek. Ha otthon nyomás nehezedik rájuk az emberi jogok melletti kiállásra, ha viszont így tesznek, Peking megtorlásától és kínai műveleteik ellehetetlenülésétől tartanak. A hallgatás ugyanakkor a szabadságjogokat tipró rendszer cinkosává teheti őket. Hol a határ az elköteleződés és a bűnrészesség között? Milyen kollektív fellépésre vagy helyi ellenállásra van mód a profitérdekek megőrzése mellett? Ahogy Losoncz (2023) sugallja, bölcs egyensúlyt találni üzlet és etika között igen komoly kihívás.

Ezek a dilemmák az intézményi együttműködésre is kiterjednek. Erős multilaterális fékek hiányában Kína ügyesen használta ki a piaci és szabályozási aszimmetriákat saját neomaerkantilista törekvései szolgálatában (Blanchette & Polk, 2020). Gazdasági kényszerítő erejét többször is bevetette szankciók formájában politikai céljai érdekében. Ez sokakban erősíti a „nyitott szemmel” viszonyulás, a viszonyosság igényét Kínával szemben. Ugyanakkor a túlzottan konfrontatív hozzáállás a globális gazdaság további fragmentációjához vezethet, beszűkítve az együttműködés tereit. Talán egy kritikus mértékű összekapcsoltság fenntartása segíthet megőrizni egy „versengő együttélés” (Rudd, 2021) kereteit, amely minden fél számára bővíti a lehetőségeket.

Értékalapú gazdasági multilateralizmus felé

Végző soron, bár Kornai „Frankenstein” metaforája éleslátóan világít rá a Kína átalakulásával kapcsolatos erkölcsi kockázatokra, az ország jövőjét elsősorban belső folyamatai fogják meghatározni. A külső szemlélők nem írhatják kizárólag a saját kontójukra sem Kína gazdasági csodáját, sem autoriter fordulatát. A durva nyomásgyakorlás csökkenő hozadékanak korában Kína viselkedésének befolyásolása sokkal inkább függhet attól, mennyire képes a Nyugat a saját értékeit hitelesen megjeleníteni a politikai és gazdasági működésében.

Ez nem menti fel a külső szakértőket az erkölcsi felelősség alól, de rámutat, hogy erőfeszítéseiket talán a leginkább egy szabályalapú, befogadó multilaterális rend erősítésére kellene fordítaniuk, amely minden állampolgár jólétét szolgálja. A kínai kihívásra a legjobb válasz egy olyan nemzetközi gazdasági rendszer víziójának felmutatása lehet, amely az átláthatóság, a tisztességes verseny és az alapvető szociális garanciák elvein alapul. Csak ennek kézzelfogható előnyeit demonstrálva lehet a „kínai modellt” konstruktívan befolyásolni.

A cégek és gazdaságpolitikusok számára ez azt jelenti, hogy túl kell lépni a szűk részvényesi értékt maximalizáláson vagy nemzeti előnyök hajszolásán, és magukévá kell tenniük egy holisztikusabb „stakeholder kapitalizmus” szemléletet. Ez együtt jár azzal, hogy olykor le kell mondani a piacokhoz való hozzáférésről vagy a hatékonyságról a fenntarthatóság, a munkavállalói jogok vagy a jogállamiság érdekében. Kreatív megoldásokat igényel a kritikus ellátási láncok rezilienciájának fokozása úgy, hogy közben megőrizzük a nyitottságból fakadó innovációs előnyöket. Mindenekelőtt pedig integritást és az emberi méltóság tiszteletét kell megtestesíteni a globális szerepvállalás során.

Zárszó

Ahogy Kína növekedési pályája új korlátokat állít a nemzetközi gazdasági rend elé, Kornai János „Frankenstein-dilemmája” újra relevánssá válik. Ugyanakkor Kína fejlődésének megítélését kizárólag a nyugati felelősség prizmáján át szemlélni elfedi azokat a komplex belső erőket, amelyek formálni fogják az ország jövőjét. Miközben a Kína reformfolyamatát tanácsaikkal segítő közgazdászoknak számot kell vetniük tetteik akaratlan következményeivel, az önmarcangoló visszatekintés önmagában nem fogja feloldani az USA és Kína összefonódásának gordiuszi csomóját.

Végző soron az üzleti vezetőknek, politikai döntéshozóknak és értelmiségieknek egy olyan pozitív pályát kell felvázolniuk, amely hű marad az értékeikhez, miközben Kínával is olyan feltételek mentén áll kapcsolatban, ami minden érintett jólétét szolgálja. Ez nem könnyű egyensúly, folyamatos erőfeszítést igényel majd a másik fél szempontjainak megértésére és egy olyan globális gazdasági rendszer integritásának megőrzésére, amely mindkét fél számára előnyös. Kornai etikai aggályaira végző soron nem a párbeszéd feladása a válasz, hanem egy olyan konstruktív alternatíva felmutatása, amely a változó erőviszonyok közepette is emlékeztet minket elköteleződéseinkre.

Irodalom

- BLANCHETTE, J. & POLK, A. (2020). *Dual circulation and China's new hedged integration strategy*. Center for Strategic and International Studies.
- CUNNINGHAM, E. & SAICH, T. (2020). *Understanding CCP resilience: Surveying Chinese public opinion through time*. Ash Center for Democratic Governance and Innovation, Harvard Kennedy School.
- KORNAI, J. (2019a). Economists share blame for China's 'monstrous' turn. *Financial Times*, July 10.
- KORNAI, J. (2019b). Frankenstein's moral responsibility. *Acta Oeconomica*, 69(4), 485-494.
- LOSONCZ, M. (2023). The global conditions of China's economic development: How does globalisation affect China in the context of Kornai's Frankenstein metaphor? *Acta Oeconomica*.
- MA, D. (2020). *The "Frankenstein" that wasn't: A realistic appraisal of today's China*. MacroPolo.
- MARTON, P. (2020). *A Hungarian lens on China's rise and fall narrative*. China Observers in Central and Eastern Europe.
- MILANOVIC, B. (2019). *Capitalism, alone: The future of the system that rules the world*. Harvard University Press.
- RUDD, K. (2021). Short of war: How to keep U.S.-Chinese confrontation from ending in calamity. *Foreign Affairs*, 100(2), 58-72.
- SEN, A. (2021). Marx after Kornai. *Public Choice*, 187, 27–32.
- WEINLAND, D. (2022). Xinjiang forced labour fears threaten China's role as world's factory. *Financial Times*, January 17.
- XI, J. (2019). Dialectical materialism is the worldview and methodology of Chinese Communists. *Qinshi Journal*, November.